

Andrzej Matczak
Uniwersytet Łódzki
Daniela Szymańska
Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu

STAN ZAAWANSOWANIA TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ W REGIONACH MIEJSKICH-PRZYKŁAD GMINY WIELKA NIESZAWKA W STREFIE PODMIEJSKIEJ TORUNIA

1. Wstęp

Pojęcie transformacji w języku polskim rozumiane jest jako proces przemiany, przeobrażenia, przekształcenia. Odnosząc je do systemu społeczno-gospodarczego Polski lat 90-tych możemy nim określić proces przechodzenia od socjalistycznego systemu gospodarczego, opartego na własności państwowej oraz centralnym planowaniu i zarządzaniu gospodarką do kapitalistycznego systemu rynkowego, opartego na własności prywatnej i swobodzie przedsiębiorczości. Tak rozumiana transformacja jest procesem przemian docelowo wprowadzających w Polsce wolny rynek z całym jego instrumentarium i wynikającymi z niego skutkami społeczno-gospodarczymi. Wydaje się, że podane wyżej rozumienie transformacji na pierwszy plan analizy wysuwa przemiany strukturalne, natomiast ilościowe schodzą na plan drugi, a ich rola w analizie uwzględniana jest na tyle, na ile oddziałują one na strukturę. Proces transformacji, tak jak każdy proces strukturalny posiada swoją dynamikę, czyli jest zmienny w czasie i przestrzeni. Geografię społeczno-ekonomiczną z racji przedmiotu i metod jej badań szczególnie interesuje dynamika przestrzenna zachodzących procesów transformacji w polskim społeczeństwie i gospodarce. Badanie tej dynamiki sprowadza się generalnie do analizy zróżnicowania czasoprzestrzennego i jego uwarunkowań.

Wydaje się, że dziś najłatwiej obserwować procesy transformacji i ich dynamikę czasoprzestrzenną w stosunkowo zwartych, ale zarazem bardzo zróżnicowanych pod względem społeczno-gospodarczym i przestrzennym, regionach miejskich posiadających wyraźnie wyodrębniony rdzeń i peryferie. Tutaj, daleko już idącymi, procesami transformacji objęte zostały centra miast oraz obszary podmiejskie, zwłaszcza w strefie bezpośredniego kontaktu z granicami miasta centralnego. Celem prezentowanego referatu jest identyfikacja stanu zaawansowania procesów transformacji zachodzących w strefie podmiejskiej Torunia na przykładzie sąsiadującej z nim od południa gminy Wielka Nieszaw-

ka. Realizację tego celu oparto na rozpoznaniu inicjatorów i mechanizmu transformacji oraz zachodzącej w jej wyniku zmienności struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy w okresie mniej więcej ostatnich 20 lat. Początki procesu transformacji w gminie można już obserwować – na małą jeszcze skalę – w drugiej połowie lat 80-tych. Ich przyspieszenie następuje dopiero po 1989 roku. Transformacji podlega struktura demograficzna i społeczna jej ludności. Pojawiają się lokalni liderzy, wywodzący się ze stałych jak i napływowych mieszkańców gminy, którzy stają się twórcami zasadniczych zmian wprowadzanych do lokalnej gospodarki. Pod ich wpływem w latach 90-tych stopniowo postępuje transformacja gospodarcza gminy. Jako miary transformacji społeczno-gospodarczej przyjęto w sferze ludnościowej dynamikę wzrostu rzeczywistego ludności w gminie oraz przemiany w jej strukturze demograficznej i społecznej, natomiast w sferze gospodarczej zachodzące zmiany strukturalne pomiędzy oraz w obrębie trzech sektorów gospodarczych. Materiał źródłowy, na którym oparto analizę sformułowanego problemu pochodzi z kwerendy terenowej i rzadziej oficjalnych statystyk oraz na szeroką skalę zakrojonych badań ankietowych zarówno mieszkańców jak i miejscowych przedsiębiorców, przy czym badania ankietowe dotyczyły na ogół sytuacji w momencie ich przeprowadzenia w lecie 1999 roku.

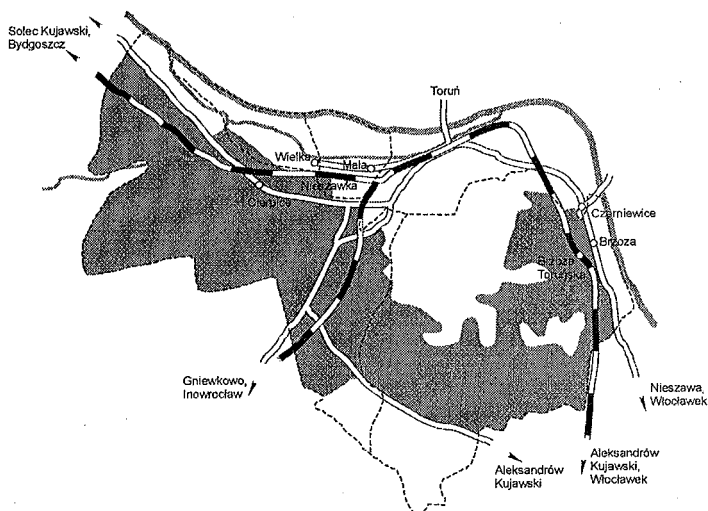
Gmina Wielka Nieszawka położona na lewym brzegu Wisły, w obrębie Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej, bezpośrednio sąsiaduje z południowymi granicami miejskimi Torunia. Tereny leśne i wrzosowiska zajmują około 85 % powierzchni gminy, natomiast użytki rolne niecałe 8 %. Blisko $\frac{3}{4}$ jej powierzchni, z dużym kompleksem zalesionych wydm śródlądowych, objęte jest ochroną krajobrazową. Osadnictwo stałe na terenie gminy datuje się od średniowiecza. W początkach XV wieku funkcjonowały już jako wsie czynszowe Mała i Wielka Nieszawka. Z początkiem XVII wieku przywilej lokacyjny otrzymali tutaj osadnicy holenderscy. Obydwie wsie prezentują charakterystyczny dla osadnictwa tej części doliny Wisły typ rzędówki bagiennej. Natomiast wsie Cierpice i Brzoza powstały na skutek budowy kolei Toruń – Bydgoszcz i Toruń – Aleksandrów Kujawski w drugiej połowie XIX wieku. Położenie komunikacyjne gminy jest korzystne. Wyraża je, z jednej strony, bezpośrednie sąsiedztwo z Toruniem, z drugiej, tranzytowe położenie przy ważnych drogach krajowych; nr 52 (Konin – Inowrocław – Toruń – Olsztyn) i nr 245 (Toruń – Bydgoszcz) oraz przy budowanej Transeuropejskiej Autostradzie Północ – Południe w miejscowości Brzoza i Czerniewice z mostem na rzece Wiśle (ryc. 1).

2. Wyniki badań

2. 1. Liczba i struktura ludności

W ostatnim 20-leciu w gminie Wielka Nieszawka wystąpił wyraźny wzrost liczby stałych mieszkańców. W 1980 roku gmina liczyła 2.803 osoby, a w 1999 roku osiągnęła 3.309 osób. Przyrost ludności stałej w okresie 1980 – 1999 wyniósł 506 osób, co stanowiło 18 % wzrost. Na ten wysoki przyrost rze-

999 wyniósł 506 osób, co stanowiło 18 % wzrost. Na ten wysoki przyrost rzeczywisty ludności gminy, zwłaszcza po 1988 roku (427 osób) złożyły się korzystne wielkości przyrostu naturalnego (około 250 osób), a po 1992 roku również korzystny bilans w ruchu migracyjnym (około 180 osób). W napływie migracyjnym aż 2/3 stanowiła ludność miejska (z dominacją mieszkańców Torunia), również mieszkańcy gminy w 2/3 migrowali do miast.

Ryc. 1. Położenie i zagospodarowanie komunikacyjne gminy Wielka Nieszawka

Źródło: opracowanie własne

Struktura płci i wieku mieszkańców gminy Wielka Nieszawka wskazuje na wysoki poziom jej zurbanizowania demograficznego, bardziej ona jest podobna do struktur miejskich aniżeli wiejskich, co jest korzystne z punktu widzenia angażowania jej w procesy rozwojowe. Sytuacja, pomiędzy wsiami w gminie była jednak pod względem struktury wieku ludności wyraźnie zróżnicowana. Ilustrują to dobrze wartości pozycyjnych miar tendencji centralnej (mediana, I i III kwartył). Najstarszych mieszkańców miała wieś Wielka Nieszawka (tab. 1). Było to m. in. wynikiem zlokalizowania tu ośrodka dla ludzi starszych. Natomiast pozostałe wsie w gminie miały wyraźnie wyższy udział młodszej ludności.

Transformacja ustrojowo-gospodarcza lat 90-tych ujawniła w gminie niekorzystne zjawisko jakim jest bezrobocie. Występowało ono jednak ze znacznie mniejszym natężeniem aniżeli w skali całego regionu. W 1999 roku były 133 osoby bezrobotne.

Tab. 1. Pozycyjne miary tendencji centralnej (mediana, I i III kwartyli) informujące o poziomie wieku mieszkańców gminy Wielka Nieszawka

Miejscowość	Wartość		
	Mediany	I kwartyla	III kwartyla
Wielka Nieszawka	37,3	19,2	56,8
Mała Nieszawka	33,5	17,4	48,4
Cierpice	31,8	17,1	49,1
Brzoza	33,2	15,5	50,7
Ogółem	32,7	17,4	48,9

Źródło: obliczenia na podstawie materiałów uzyskanych w Urzędzie Gminy Wielka Nieszawka

2. 2. Wielkość i struktura miejsc pracy

Strukturę funkcjonalną oraz jej zmienność w okresie ostatnich kilkunastu lat określono m. in. poprzez analizę wielkości i struktury miejsc pracy, którymi dysponowała gmina.

Przeprowadzone badania wskazują, że w okresie 1983 – 1998 gmina Wielka Nieszawka dysponowała około 880–840 miejscami pracy. A więc zmiany co do posiadanego potencjału miejsc pracy są niekorzystne, ale o niewielkiej skali. Ponieważ Wielka Nieszawka jest gminą podmiejską, zatem przyjazdy i wyjazdy do pracy poza jej granice są stałym zjawiskiem angażującym znaczną liczbę jej mieszkańców. Bilans przepływu siły roboczej był i jest ujemny. Więcej osób wyjeżdża do pracy poza granice gminy, aniżeli do niej przyjeżdża. W 1983 roku ujemny bilans przepływów pracowniczych wynosił 88 osób, natomiast aktualnie znacznie przekracza 100 osób. Jest to skutek zmniejszania się wielkości dojazdów do pracy w gminie, przy jednoczesnym zwiększaniu się liczby wyjazdów pracowniczych poza jej teren. Struktura miejsc pracy w gminie już w 1983 roku wykazywała drugorzędą rolę funkcji rolniczej w porównaniu z przemysłową. W okresie 15 lat traciła ona nadal na znaczeniu i obecnie sektor I dysponuje 25,4 % ogółu miejsc pracy. Co ciekawe, sektor II (przemysł i budownictwo), pomimo że stracił około 80 miejsc pracy, to nadal dostarcza ich najwięcej i w strukturze funkcjonalnej zachował pozycję dominującą. Natomiast najszybciej przyrastały miejsca pracy w sektorze III (usługi). Przyrost ten można szacować na około 100 miejsc pracy. Udział sektora III w strukturze funkcjonalnej gminy wzrósł z około 11,1 % w 1983 roku do około 20,9 % w 1998 roku (tab. 2). W strukturze sektora III udział usług dla rolnictwa był w zasadzie marginalny.

2. 3. Zmiany zachodzące w rolnictwie

W rolnictwie zanotowano wielokierunkowe przekształcenia, które generalnie prowadziły do ograniczenia znaczenia rolnictwa w strukturze gospodarczej gminy. Malą powierzchnią użytków rolnych. Pojawiło się na znaczącą skalę zjawisko niewykorzystywania pod uprawę gruntów ornych (w 1998 roku

200 ha). Znaczna część użytków rolnych z sektora uspołecznionego zasilila gospodarstwa indywidualne (około 50 ha). W strukturze wielkości gospodarstw indywidualnych obserwowano przeciwstawne sobie procesy. Jeden powiększył liczbę bardzo małych gospodarstw (w zasadzie działek) rolnych (do 2 ha), drugi doprowadził do wyraźnej koncentracji ziemi w kilku gospodarstwach dużych (powyżej 15 ha). Natomiast od końca lat 70-tych postępował systematyczny spadek liczby i wielkości użytkowanego arealu przez gospodarstwa małe i średnie.

Tab. 2. Wielkość i struktura miejsc pracy w gminie Wielka Nieszawka według trzech sektorów gospodarczych w latach 1983 – 1998

Sektor gospodarczy	Miejsca pracy w 1983 roku		Miejsca pracy w 1998 roku	
	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)
I (rolnictwo i leśnictwo)	252	28,6	213	25,4
II (przemysł i budownictwo)	532	60,3	450	53,7
III (usługi)	98	11,1	175	20,9
Ogółem	882	100,0	838	100,0

Źródło: oszacowano na podstawie wyników Spisu Kadrowego 1983, danych z roczników statystycznych województwa toruńskiego, Spisu Rolnego z 1996 r., własnej kwerendy przeprowadzonej w Urzędzie Gminy i wywiadów z właścicielami podmiotów gospodarczych i gospodarstw rolnych.

W 1996 roku w gminie było 305 indywidualnych gospodarstw (i działek) rolnych. Liczba ich właścicieli i mieszkających z nimi członków rodzin wynosiła 501 osób. Wyłącznie lub głównie we własnym gospodarstwie rolnym pracowało 140 osób (27,9 %). Dalszych 188 (37,6 %) właścicieli i członków ich rodzin deklarowało pracę wyłącznie lub głównie poza swoim gospodarstwem rolnym. Pracy poszukiwało 18 osób (3,6 %). Grupa biernych zawodowo wynosiła 155 osób (30,9 %). Blisko 1/3 właścicieli gospodarstw indywidualnych deklarowała, że z rolnictwa pochodzi 50 % i więcej dochodów ich rodzin, ale zaledwie 15,5 % deklarowało, że ich gospodarstwo rolne dostarcza im 90 % i więcej dochodów. Tak więc rolnictwo w 1996 roku we wsiach gminy Wielka Nieszawka miało w zasadzie marginalne znaczenie jako miejsce pracy i dostawcy dochodów pieniężnych.

Gospodarka rolna w gminie posiadała ogólnie dobre warunki organizacyjno-techniczne. W zakresie cech produkcyjnych rolnictwa zaobserwowano wyraźne zmiany. Zmalała powierzchnia zasiewów roślin intensyfikujących (m. in. ziemniaków, warzyw), natomiast wzrosła ekstraktywno-strukturotwórczych (głównie zbóż; spadek arealu żyta przy wzroście pszenicy, jęczmienia i pszenżyta). W obrębie upraw strukturotwórczych bezwzględnie dominowały uprawy paszowe. Kierunek produkcji roślinnej możemy określić jako współdominację upraw ekstraktywno-strukturotwórczych. Wskazuje to, że w gminie preferowano niskonakładowe i mało pracochłonne uprawy. W zakresie hodowli była wielkość stada zmalała (w latach 1983 – 1996) niemal o połowę, natomiast wzrosła trzody chlewnej (o 61 %). Obsada 100 ha użytków rolnych zmalała z 107,5 sztuk dużych w 1983 roku do 83,9 w 1996 roku. Podane wielkości

obsady zwierzętami gospodarskimi użytków rolnych, pomimo wyraźnego spadku, były stosunkowo wysokie jak na warunki kraju. Zapewniały one dość dobre nawożenie naturalne gruntów ornych. W analizowanym okresie 1983 – 1996 nastąpiła też zmiana kierunku hodowli w gospodarstwach indywidualnych z przewagi bydła i trzody chlewnej na kierunek o przewadze trzody chlewnej i bydła. Sugeruje to, że wzrosło znaczenie produkcji mięsa a zmalało wyraźnie mleka w bezpośrednim zapleczu Torunia.

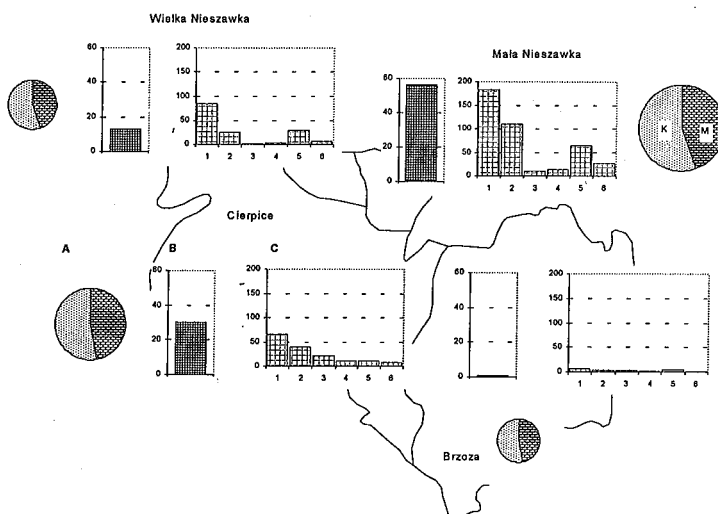
2. 4. Liczba i struktura małych podmiotów gospodarczych

Zachodzące w zakresie struktury funkcjonalnej zmiany w latach 1989 – 1998 sugestywnie pokazują dane dotyczące liczby i struktury branżowej małych podmiotów gospodarczych. Generalnie biorąc są one związane z działami gospodarki pozarolniczej. Niewielka tylko ich część potencjału (właściwie szczątkowa) skierowana była na obsługę rolnictwa. W 1989 roku 2/3 zarejestrowanych podmiotów gospodarczych było związanych z działalnością przemysłową. Po połączeniu działalności przemysłowej z budowlaną udział ich wzrósł do ponad 3/4 ogółu zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Udział usług transportowych, handlowych i gastronomicznych osiągnął zaledwie 17,3%. Natomiast niewielkie znaczenie miały podmioty świadczące usługi niematerialne (4,1%). W latach 90-tych następowały daleko idące zmiany w strukturze powstających podmiotów gospodarczych. Wyraziły się one w daleko idącym spadku udziału podmiotów związanych z działalnością przemysłową do około 30 % oraz budowlaną do 6 % w 1998 roku. Natomiast wzrósł udział podmiotów gospodarczych związanych z usługami do 63 %; zwłaszcza z handlem (do 38 %), transportem (17 %) i gastronomią (8 %). W okresie 1989 – 1998 występowała wyraźna stagnacja liczby podmiotów gospodarczych w dziale usług niematerialnych na poziomie 4–6 podmiotów. Przy znaczącym wzroście ogółu zarejestrowanych podmiotów gospodarczych udział usług niematerialnych wykazywał wyraźną tendencję spadkową do 1,6 % w 1998 roku (ryc. 2, 3).

Większość podmiotów gospodarczych powstało w największej wsi w gminie, w Małej Nieszawce, która graniczy bezpośrednio z Toruniem. Skupiła ona 56,2 % funkcjonujących w 1998 roku ogółu małych podmiotów gospodarczych. Na drugim miejscu znalazła się wieś Cierpice z 30 % podmiotów gospodarczych. Udział wsi Wielka Nieszawka wynosił 13,1 %. Natomiast wieś Brzoza znajdowała się w zasadzie poza zainteresowaniem inwestorów. Jej udział w liczbie istniejących podmiotów gospodarczych wynosił zaledwie 0,7 % (por. ryc. 2).

Inwestorami zakładającymi małe podmioty gospodarcze byli głównie stali mieszkańcy gminy, aż w 79,2%. W tym zakresie najbardziej aktywni byli mieszkańcy Małej Nieszawki, którzy zainwestowali w 46,9 % ogółu podmiotów gospodarczych funkcjonujących w gminie w 1998 roku. Drugą aktywną grupę inwestorów stanowili mieszkańcy Cierpic z 22,3 % udziału. Grupa inwe-

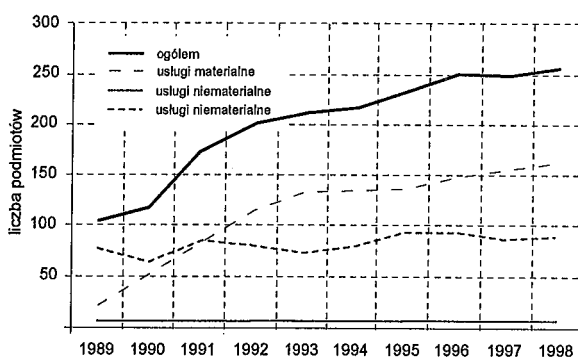
storów miejscowych uzupełniali mieszkańcy wsi Wielka Nieszawka z 10 % udziałem. W inwestowaniu w małe podmioty gospodarcze w ogóle nie uczestniczyli mieszkańcy Brzozy. Przedsiębiorcy pochodzący z terenu gminy generalnie nie zakładali podmiotów gospodarczych poza jej obszarem, wyjątkiem było parę przypadków inwestorów, którzy założyli podmioty gospodarcze na terenie Torunia.

Ryc. 2. Liczba i struktura ludności według płci (1999) (A), udział małych podmiotów gospodarczych (1998) (B) oraz liczba i struktura inwestycji budowlanych (1982 – 1999) (C) w gminie Wielka Nieszawka

Oznaczenia: (K) – kobiety; (M) – mężczyźni; (1) budynki mieszkalne; (2) budynki gospodarcze; (3) budynki inwentarskie i szklarnie; (4) inne budynki; (5) przyłącza energetyczno – wodociągowe; (6) ogrodzenia

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 3 Liczba i struktura małych podmiotów gospodarczych w gminie Wielka Nieszawka w latach 1989 – 1998

Źródło: opracowanie własne

Znaczącą grupę inwestorów na terenie gminy Wielka Nieszawka stanowili mieszkańcy Torunia, z udziałem 18,5 %. Napływ kapitału i aktywności gospodarczej z centralnego miasta był czynnikiem istotnym, ale nie decydującym o transformacji społeczno-gospodarczej gminy. Zainteresowanie mieszkańców dalszego regionu w inwestowaniu posiadanych kapitałów w gminie było niewielkie, a ich udział w liczbie funkcjonujących w 1998 roku podmiotów gospodarczych na terenie gminy Wielka Nieszawka wyniósł jedynie 2,3 % (por. ryc. 2).

2. 5. Wielkość i struktura nakładów inwestycyjnych

W gminie Wielka Nieszawka w 1994 roku dokonane nakłady inwestycyjne wyniosły nieco ponad 2,5 mln zł. Ich struktura działowo-gałęziowa pokazuje priorytety społeczno-gospodarcze realizowane w gminie. Dominujący udział w nakładach inwestycyjnych miał sektor III (usługi). Wynosił on aż 86,8 %. W obrębie sektora III największe nakłady inwestycyjne skierowano na rozbudowę komunalnych urządzeń sieciowych; linie i podłączenia elektryczne, gazowe oraz wodociąg i kanalizacja, których łączny udział sięgał 44,2 % całości rocznych nakładów inwestycyjnych w gminie. Nieco mniejsze tylko nakłady inwestycyjne, rzędu 29,2 % udziału, przeznaczono na ochronę zdrowia i opiekę społeczną. Z pozostałych usług wyodrębnił się ze względu na wielkość nakładów inwestycyjnych handel z udziałem 8,9%. Natomiast marginalną rolę w wielkości nakładów inwestycyjnych miała wytwórczość przemysłowa i budowlana (7,8%) oraz rolnictwo (5,6%). Przedstawiona struktura nakładów inwestycyjnych utrzymująca się w dłuższym okresie czasu zmierza do szybkiej poprawy warunków życia, a tym samym stwarza podstawę do dalszej urbanizacji wsi podmiejskich.

2. 6. Dochody i wydatki budżetu gminy

Znaczenie poszczególnych sektorów gospodarczych jest także wyrażone w wielkości i strukturze budżetu gminnego. Miejsce rolnictwa w tym budżecie jest marginalne, zarówno po stronie wpływów jak i zwłaszcza wydatków. Wpływy budżetowe gminy pozyskiwane w postaci podatku rolnego i leśnego od jednostek i osób fizycznych sięgały w 1999 roku sumy 128,2 tys. zł., tj. 3,4 % całości budżetu gminy. Wpływy z podatku od nieruchomości związane z działalnością rolniczą, zarówno od jednostek jak i osób fizycznych, można szacować, co najwyżej, na poziomie dalszych 150 tys. zł. Tak więc szacowane łączne wpływy z rolnictwa i leśnictwa, pochodzące z podatku gruntowego i od nieruchomości, sięgają około 278 tys. zł., tj. 7,3 % wpływów budżetowych gminy (a 17,1 % dochodów własnych gminy). Natomiast wydatki na rolnictwo nie miały stałego miejsca w budżecie gminy. Na przykład w 1999 roku przewidziano w dziale „rolnictwo” 21 tys. zł. na wykup gruntów związanych z regulacją stanu prawnego dróg. W wydatkach budżetowych, w dłuższym okresie,

w latach 1995 – 1999 wysoki udział, wynoszący blisko 1/3, miały inwestycje (średnio rocznie około 1 mln zł.) związane głównie z komunalnymi urządzeniami energetycznymi i sieciowymi; energetyczną, gazową, wodociągową, kanalizacyjną oraz z oczyszczalnią ścieków. Wymienione inwestycje finansowane były jednak głównie przez gminny Fundusz Ochrony Środowiska, który w latach 1995 – 1999 wzrósł z około 2 mln zł do nieco ponad 5 mln zł rocznie. Zatem, w wydatkach budżetowych gmina szczególną uwagę zwracała na rozwój tych urządzeń, które w bliskiej przyszłości w sposób odczuwalny poprawią warunki życia lokalnej społeczności. Jednocześnie występuje dążenie do stworzenia podstaw do dalszego rozwoju urbanizacji gminy, ale już przy zachowaniu odpowiednio korzystnych warunków ekologicznych.

2. 7. Ruch budowlany

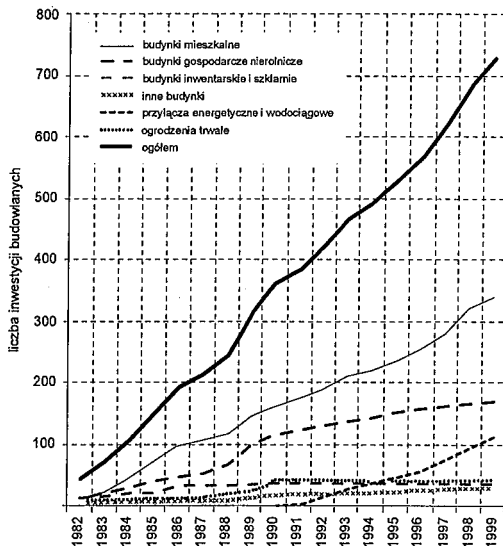
Omówione procesy gospodarcze i demograficzne bardzo silnie przejawiają się w wielkości i strukturze ruchu budowlanego na terenie gminy. W ciągu 18 lat w gminie Wielka Nieszawka wykonano 734 inwestycje budowlane. Największy udział w inwestycjach budowlanych miały budynki mieszkalne, które stanowiły 46,4 %. Znaczący udział przypadają też na warsztaty i garaże, w granicach 13,4 %, które są oznaką inwestycji na ogół nie związanych z rolnictwem. Wysoki udział nowych budynków gospodarczych, w granicach 10,6 %, wiąże się też na ogół z działalnością pozarolniczą. Natomiast inwestycje budowlane sensu stricto związane z gospodarką rolną to budynki inwentarskie (2,2 %) i szklarnie (2,7 %), które miały miejsce do 1986 – 1990 roku, a po tym okresie nie były już rejestrowane. Znaczący udział przypadają na pozostałe budynki (3,7 %) związane najczęściej z funkcją handlową i rekreacyjną. O szybko postępującym wyposażaniu gminy w urządzenia sieciowe świadczy liczba nowych przyłączy wodociągowych (5,3 % inwestycji) i energetycznych (9,8 %), na które łącznie przypadło 15,1 % ogółu inwestycji budowlanych. O porządkowaniu posesji na obszarze gminy, często na wzór miejski, świadczy też znaczący udział (5,9 %) w inwestycjach budowlanych nowych ogrodzeń posesji. Przedstawiona struktura podejmowanych w gminie inwestycji budowlanych dobitnie wskazuje, że zwłaszcza w ostatnich latach wyraźnie nasila się proces urbanizacji gminy. W okresie 1982 – VII 1999 liczba inwestycji budowlanych w gminie wzrosła nieco ponad 16-krotnie. Wzrost ten był stały i dość równomiernie rozłożony w tym okresie. Jednak inwestycje w poszczególnych grupach obiektów budowlanych miały różne tempo rozwoju. Najbardziej dynamicznie rozwijały się inwestycje w zakresie budownictwa mieszkaniowego. W okresie 1982 – VII 1999 liczba nowych budynków mieszkalnych wzrosła 34-krotnie. Wysoką też dynamikę wzrostu, powyżej przeciętnej, miały inwestycje lokowane w budynki gospodarcze i inne, która w analizowanym okresie charakteryzowała się blisko 18-krotnym wzrostem. Niższą od przeciętnej dynamikę wzrostu inwestycji budowlanych notowano w przypadku warsz-

tatów i garaży, tutaj wzrost był 11-krotny. Niższa dynamika wzrostu wystąpiła w zakresie inwestycji związanych z ogrodzeniami 8,6-krotny wzrost i urządzeniami sieciowymi, w zakresie których większe inwestycje pojawiają się od 1992 roku, ale już w 1999 roku notują prawie 8-krotny wzrost. Najniższy przyrost inwestycji notowano w zakresie budownictwa związanego z produkcją rolną, bowiem zaledwie wystąpił 2,5-krotny wzrost, który i tak zakończył się już z końcem lat 80-tych. Podana struktura dynamiki rozwoju inwestycji budowlanych wyraźnie wskazuje, że w gminie Wielka Nieszawka mamy do czynienia z szybko narastającym procesem transformacji społeczno-gospodarczej. Jej cechą charakterystyczną było ograniczanie funkcji rolniczych na rzecz rezydencjalnych i związanych z nimi funkcji usługowo-produkcyjnych, a więc generalnie biorąc pozarolniczych (ryc. 4 oraz por. ryc. 2).

Podejmowane inwestycje budowlane na terenie gminy Wielka Nieszawka nie są równomiernie rozmieszczone w jej przestrzeni. Najwięcej tych inwestycji w analizowanym okresie przejęła Mała Nieszawka, najludniejsza wieś w gminie. Jej udział sięgał 55,6 %. Na jej terenie w największym stopniu inwestowano w budynki mieszkalne (44,9 %), gospodarcze (11,5 %) i warsztaty (10,3 %) oraz związane z nimi urządzenia sieciowe (przyłącza wodociągowe i energetyczne – 16 %) i ogrodzenia (6 %). Drugi co do wielkości udział w inwestycjach budowlanych przypadł Cierpicom, na poziomie 21,3 %. Tutaj, nadal największy udział miały budynki mieszkalne (42,3 %) i gospodarcze (10,9 %) oraz warsztaty (7 %) i garaże (7 %), ale również wiele poważnych inwestycji dokonano w wyspecjalizowanym rolnictwie (szklarnie – 12,2 %) i usługach (pozostałe budynki – 7 %). W pozostałych obiektach, zwłaszcza sieciowych inwestycje były już niewielkie. Podobny do Cierpic pod względem wielkości udziału w inwestycjach budowlanych miała wieś Wielka Nieszawka, na poziomie 20,4 %. Jednak tutaj struktura podejmowanych inwestycji budowlanych była bardziej selektywna. W strukturze inwestycji budowlanych największy udział miały budynki mieszkalne (56 %) i urządzenia sieciowe (20 %) oraz budynki związane z pozarolniczą działalnością usługowo-produkcyjną (łącznie 12 %). Najmniejszy udział, właściwie szczątkowy, w inwestycjach budowlanych miała wieś Brzoza, na poziomie 0,9 % udziału. Na jej terenie inwestowano głównie w zakresie poprawy warunków mieszkaniowych (udział budynków mieszkalnych w całości inwestycji budowlanych na terenie wsi wyniósł 33,3 %, a urządzeń sieciowych 23,8 %), produkcji rolniczej (budynki inwentarskie 14,3 %) i pozarolniczej (budynki gospodarcze – 14,2 % i pozostałe budynki – 4,8 %).

Inwestycje budowlane finansowane były w 55,6 % przez inwestorów pochodzących z terenu gminy, natomiast w 37,6 % przez mieszkańców Torunia i w 6,8 % z dalszego regionu. Tak więc zainwestowany kapitał w blisko połowie był pochodzenia zewnętrznego, spoza gminy, głównie z Torunia. Miejskowa ludność w największym stopniu inwestowała w budynki mieszkalne (40,2 % ogółu liczby nowych inwestycji budowlanych w latach 1982 – VII 1999), gospodarcze (12 %), inwentarskie (3,2 %), szklarnie (3,4 %), garaże (6,4 %), pozostałe budynki (4,9 %), ogrodzenia (8,3 %) i urządzenia sieciowe

pozostałe budynki (4,9 %), ogrodzenia (8,3 %) i urządzenia sieciowe (przyłącza wodociągowe i energetyczne – 5,7%). Inna struktura inwestycji budowlanych na terenie gminy Wielka Nieszawka była preferowana przez mieszkańców Torunia. Wyższy w inwestycjach budowlanych był udział budynków mieszkalnych (55,1 %) oraz warsztatów (13 %), natomiast znacznie mniejszy budynków gospodarczych (5,8 %), inwentarskich (1,1 %), szklarni (1,4 %), garaży (4 %) i pozostałych budynków (2,2 %) oraz ogrodzeń (3,3 %), natomiast podobny w zakresie urządzeń sieciowych (14,1 %). Mieszkańcy Torunia w swoich inwestycjach budowlanych na terenie gminy Wielka Nieszawka preferowali a następnie finansowali rozwój funkcji mieszkaniowej i usługowo–produkcyjnej. Podobną strukturę co mieszkańcy Torunia w zakresie inwestycji budowlanych mieli inwestorzy pochodzący z dalszego regionu. Preferowali oni w swoich inwestycjach budownictwo mieszkaniowe (60 % udziału) oraz urządzenia sieciowe (20 %) i usługowo–produkcyjne (warsztaty – 5 % udziału). Dla rozwoju funkcji rezydencjalnej oraz dla nowoczesnych działalności pozarolniczych na terenie gminy szczególną przydatność miały kapitały pochodzące z Torunia i dalszego regionu. Struktura podejmowanych przez nich inwestycji będzie także coraz silniej oddziaływać na miejscowych inwestorów, których inwestycje będą coraz bardziej upodabniać się do tych pochodzących z Torunia i dalszego regionu.

Ryc. 4. Liczba i struktura inwestycji budowlanych w gminie Wielka Nieszawka w latach 1982 – 1999

Źródło: opracowanie własne

Dynamika wzrostu inwestycji budowlanych w badanym okresie pochodzących z Torunia wykazuje globalnie nieco wyższe tempo aniżeli przeciętnie

dla wszystkich inwestycji budowlanych podejmowanych na terenie gminy. Wzrost inwestycji budowlanych pochodzących z Torunia w latach 1982 – VII 1999 był ponad 17-krotny. Szczególnie wysoki był on w zakresie budynków mieszkalnych, gdzie był aż 38-krotny. Wysoki przyrost 11,5-krotny obiektów budowlanych miał miejsce w zakresie inwestycji w budynki związane z działalnością usługowo-produkcyjną pozarolniczą oraz szczególnie w urządzeniach sieciowe, gdzie w latach 1992 – VII 1999 był on 13-krotny. Natomiast szczytkowy wzrost i to tylko w początkach lat 80-tych wystąpił w zakresie działalności związanych z rolnictwem, który już pod koniec lat 80-tych i w latach 90-tych zupełnie zamarł.

3. Wnioski

W wyniku transformacji społeczno-gospodarczej lat 90-tych istotnym zmianom uległa struktura funkcjonalno-przestrzenna podtoruńskiej gminy Wielka Nieszawka. Procesy transformacji ujawniły się w strukturze społeczno-gospodarczej całej gminy, jak i w sposób zróżnicowany w obrębie poszczególnych wsi. Stan zaawansowania procesów transformacji społeczno-gospodarczej wsi podmiejskich obserwowano w następującej kolejności przekształcenia o największej skali objęły Małą Nieszawkę a następnie Cierpice, w dużo mniejszym stopniu wieś Wielka Nieszawka, natomiast Brzoza pozostała właściwie poza procesami przekształceń funkcjonalnych. Proces transformacji społeczno-gospodarczej podmiejskiej gminy Wielka Nieszawka charakteryzował się następującymi cechami:

- nastąpił wzrost liczby stałych mieszkańców oparty zarówno na przyroście naturalnym jak i migracyjnym, który utrwalił korzystną dla procesów rozwojowych strukturę demograficzną ludności. Spowodował on m. in. wzmożoną aktywność inwestycyjną na terenie gminy,
- w obrębie gospodarki rolnej doprowadził on do wielokierunkowych przekształceń, o charakterze zarówno pozytywnym jak i negatywnym, które jednak prowadziły do ograniczenia znaczenia rolnictwa w strukturze gospodarczej gminy,
- głębokie przekształcenia mające miejsce w przemyśle na terenie gminy polepszyły jego konkurencyjność i utrzymały jego dominującą pozycję w strukturze gospodarczej,
- nastąpił ponad 2,5 krotny wzrost liczby małych podmiotów gospodarczych, które preferowały sektor usługowy. Natomiast ich powiązania z obsługą rolnictwa były marginalne. Inicjatywa i zaangażowanie kapitałowe w tworzeniu małych podmiotów gospodarczych było w blisko 4/5 pochodzenia lokalnego. Udział inwestorów pochodzących z Torunia nie przekroczył 1/5,
- wystąpił szybki i trwały rozwój budownictwa mieszkaniowego i usługowego oraz wyposażenia gminy w komunalne urządzenia sieciowe. Stworzyło to warunki do dalszego rozwoju procesów urbanizacyjnych w gminie. Wła-

ściwie w latach 90-tych nie podejmowano inwestycji budowlanych w sektorze rolniczym. Inwestorami byli w ponad 50 % stali mieszkańcy gminy oraz w nieco ponad 1/3 mieszkańcy Torunia. W ten sposób został zdynamizowany rozwój funkcji rezydencjalnej gminy,

- wskazane wyżej procesy transformacji społeczno-gospodarczej doprowadziły do istotnych przekształceń w strukturze funkcjonalno-przestrzennej gminy, które charakteryzowały się utrzymaniem dominującej roli sektora II, wzrostem znaczenia sektora III przy malejącym udziale rolnictwa. Wskazane przekształcenia utrwalane były przez selektywność nakładów inwestycyjnych, które kierowano głównie do sektora III poprawiającego standard życia społeczności lokalnej i stwarzającego podstawy do dalszej urbanizacji gminy, zwłaszcza w północnym ciągu szlaku drogowo-kolejowego Toruń – Bydgoszcz.

Na zakończenie należy podkreślić, że decydującym czynnikiem przekształceń funkcjonalnych w gminie Wielka Nieszawka była inicjatywa i zasoby kapitałowe miejscowego społeczeństwa. Udział zewnętrznych kapitałów jak i „animatorów” rozwoju gospodarczego w gminie miał w zasadzie znaczenie uzupełniające. Inicjatywa i zainwestowane kapitały, pochodzenia zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego, nie wykazywały w zasadzie żadnego powiązania z obsługą rolnictwa.

Literatura

- Matczak A., Szymańska D., 2000, *Wielofunkcyjność – klucz do rozwoju wsi podmiejskich. Przykład gminy Wielka Nieszawka w strefie podmiejskiej Torunia* (w:) Szanse rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza Polsko-Ukraińskiego, B. Górz(red.), XVI Ogólnopolskie Seminarium Geograficzno-Rolnicze. Zakład Geografii Ekonomicznej UMC-S, Komisja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Lublin.
- Powszechny Spis Rolny w 1996 roku 1997*, Urząd Statystyczny w Toruniu.
- Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski (ze szczególnym uwzględnieniem województw: toruńskiego i włocławskiego)*, 1995, J. Falkowski, M. Kluba (red.), UMK, Toruń.
- Roczniki statystyczne województwa toruńskiego*. Urząd Statystyczny w Toruniu. 1984, 1995, 1997.
- Spis Kadrowy 1983*. GUS, Warszawa, 1985.
- Województwo kujawsko-pomorskie w 1998 roku, 1999, Ważniejsze dane o: województwie, powiatach, gminach*. Urząd Statystyczny w Bydgoszczy.

